

Alina Žvinklienė

Gender mainstreaming ar lyčių dėmens integravimo strategija?

„Importuotų“ sąvokų taikymo
Lietuvos socialinių ir humanitarinių mokslų kalboje problemos¹

Santrauka. Straipsnio tikslas – bandomas paraginti socialinių mokslų atstoves(-us) vartoti naujas mokslines sąvokas taip, kad būtų ir išlaikyta pagarba savo mokslo dalykui bei lietuvių kalbai, ir nenusižengta sveikai logikai.

Šiuolaikinių socialinių mokslų žodyne sąvokos *lytis* ir *gender* skiriamos. Tačiau dauguma Lietuvos autorių iki šiol griežtai laikosi *lyties* sąvokos ir dėl to atsiranda (geriausiu atveju) teksto neaiškumų ar dviprasmybių.

Lyčių – *lyties* sąvokos vartojimas (vietoj *gender*) sociologinės ir/arba politinės pakraipos tyrimuose greičiau atspindi patriarchalinio diskurso galią (Michelio Foucault samprata) negu paprastą atsainų požiūrį į tos sąvokos esmę. O kadangi feministinė teorija ir *gender* koncepcija neturi autentiškos istorijos Lietuvos socialiniuose ir humanitariniuose moksluose, tai, kalbant apie moterų ir vyrų santykius socialiniame kontekste, tikslingiau vartoti *gender*.

Moterų ir *gender* studijos

Gender studijos (*gender studies*) yra ne tik bendrosios metodologinės, bet ir daugelio tarpusavyje susijusių dalykų studijos, ir tai gana naujas akademinis socialinis studijų dalykas Vakarų socialinio pažinimo sistemoje. Todėl tiek Vakaruose, tiek pas mus tai iki šiol veikia atspindi suvestinė sąvoka, taikoma naujausioms humanitarinėms teorijoms – ekonominėms, socialinėms, politinėms, lingvistinėms ir pan., kuriose vienaip ar kitaip interpretuojamas moterų ir vyrų tarpusavio santykio klausimas ir vartojamas naujausias jo (šio klausimo) apibrėžimas – *gender*.

Gender iki šiol yra ginčijama sąvoka, be to, įvairiai traktuojama pagal skirtingas klasikinės feministinės teorijos (dėl kurios iš esmės ir atsi-

rado *gender* ir – svarbiausia – *gender* studijų metodologija) koncepcijas.

Gender studijos buvo išplėtos 1980–1990 m.; jos atsiskyrė nuo moterų studijų dėl keleto priežasčių. Visu pirma, dėl akademinio feminizmo ir politinės praktikos evoliucijos. Antra, dėl pakitusio pagrindinio moterų studijų dalyko, nes vietoj vienos ar net dviejų lyčių radosi mažiausiai penkios lytys: moterų, vyrų, heteroseksuali, homoseksuali ir transseksuali. Trečia – dėl feministinės metodologijos kaitos esencializmą (*essentialism*), grindžiamą prigimties logika, iš dalies vieninga substancine kategorija „moteris“, išstumia postmodernizmas ir postfeminizmas, grindžiami skirtingumo logika.

¹ Už kalbos patarimus autorė dėkoja vertėjai ir lietuvių kalbos redaktorei p. Ringailei Svirskaitėi, kurios nuomonės ne visada paisė.

Tačiau svarbiausia priežastis greičiausiai yra ta, kad moterų studijos griežtai siejamos su feminizmu ir dėl institucionalizacijos (moterų studijų centrų steigimo JAV ir Europos universitetuose) jos tapo savotišku intelektiniu getu, nes atmesdavo visus tekstus arba koncepcijas, kurios galėjo būti suvokiamos kaip „įžeidžiančios moteris“. Tuo tarpu *gender* studijose buvo siekiama demokratijos ir tolerancijos tiek studijų objekto, tiek ir tyrėjos(-o) lyties atžvilgiu. Moterų ir *gender* studijų akademinų programų skirtumai nurodyti lentelėje, pateikiamoje straipsnio pabaigoje.

Lietuvoje vienas pirmųjų moterų studijų centrų (MSC) įkurtas 1992 m. Vilniaus universitete (plačiau apie tai žr.: Stundžienė 1999), kuris nuo 2002 m. vadinamas Lyčių studijų centru. Tačiau negalima teigti, kad Lietuvoje feministinės idėjos ir moterų studijos atsirado tik atkūrus nepriklausomybę. Tarybiniais laikais feministinė teorija buvo pateikiama kaip buržuazinės ideologijos atmaina, visiškai svetima tarybiniam gyvenimo būdui ir todėl feministinės teorijos buvo žinomos tik labai siauram specialistų ratui. Be to, tarybinė propaganda sėkmingai formavo neigiamą feminizmo ir jo atstovių stereotipą. Kita vertus, atsižvelgiant į socialistinius „moterų klausimo“ sprendimo uždavinius, t. y. moterų ir vyrų lygybę, „tarybinės moterų studijos“ plačiausiai buvo vykdomos mokslinio komunizmo, darbo ir/arba šeimos sociologijos ir visuomenės sveikatos erdvėje. Tyrimų metu atrasti vadinamieji *atotrūkiai* (*gender gap*) dažniausia buvo aiškinami kaip „praėties atgyvenos“, kurios bus įveiktos pasiekus komunizmo pergalę.

Lytis – antroji lytis – (socialinė) lytis

„Tarybinių moterų studijų“ laikais sąvokos *lytis* interpretacijos problemos praktiškai nebuvo, kaip neegzistavo ir pačios feministinės socialinių mokslų koncepcijos. Apskritai iš Vakarų importuotų sąvokų ir mokslinių koncepcijų vertimo į lietuvių kalbą ir jų pritaikymo Lietu-

vos kontekste problema tapo aktuali „griuvus Berlyno sienai“, kai Lietuvos mokslininkės(-ai) gavo realią galimybę įsitraukti į bendrąją vyrų ir moterų (*mainstreaming*) Vakarų visuomenių pažinimo mokslų teorijų erdvę.

Tačiau moterų studijose naujų sąvokų vertimo klausimams nebuvo teikiama didesnė svarba, nes MSC darbai buvo skirti *Moters* problematikai, o feministinėje literatūroje anglų kalba *gender* yra būtent moters ženklas. Anglišką žodį *gender* paprastai atliepė lietuviškas žodis *lytis*. Kartu, plečiant veiklą ir gilinant profesionalumą feministinių teorijų ir praktikos srityje (reikia pažymėti svarbų Vilniaus MSC bibliotekos įkūrimo vaidmenį), Vilniaus MSC leidinių serijoje, pavyzdžiui, *Feminizmas, visuomenė, kultūra*, buvo bandoma įtraukti lietuvišką žodžio *gender* atitikmenį – *giminė*.

Feministinė *giminės* samprata buvo aptariama straipsniuose (pavyzdžiui, žr.: Droblytė 1999), tačiau specialaus tyrimo, skirto *lyties* ir *giminės* sąvokoms moterų studijų srityje, Lietuvoje lyg ir nėra (autorės pastaba: iš anksto atsiprašau, jei tokį darbą „pražiūrėjau“, man pavyko aptikti tik Nijolės Bražėnienės (2001) straipsnį, skirtą lyties ir giminės kategorijoms, deja, parašytą ir išspausdintą tik anglų kalba). Kuklus bandymas įtraukti *gender* į Lietuvos socialinių mokslų žodyną ar bent jau sužadinti kokią nors diskusiją (Žvinklienė 1997) tarsi liko be atsako.

Anų laikų neformaliose diskusijose žodžio *lytis* vartojimo gynimas dažniausiai buvo grindžiamas „antrosios feminizmo bangos“ įkvėpėjos Simone de Beauvoir knyga *Antroji lytis* (*Le deuxième sexe*, 1949). Beje, 1995 m. į lietuvių kalbą išverstos jos santraukos, o jose žodžio *gender* atitikmens net negalėjo būti (čia *sexe* – „lytis“).

Keisčiausia, kad pastarasis aiškinimas vartojamas iki šiol, jo laikosi ir socialinių mokslų, įtrauktų į *gender* studijas, kur socialinio konstruktivizmo pozicijos labai stiprios, šalininkės (-ai). Dar daugiau keista dėl to, kad šiandieną pla-

čiai žinomas ir cituojamas klasikinis antropologės Gaile Rubin straipsnis *Moterų mainai* (*The Traffic in Women*, 1975), kuriame pasiūlyta *sex/gender* sistema, atrodo, jau žinomas ir Lietuvoje. Tačiau *gender*, kaip socialinės konstrukcijos samprata, lietuviškuose tekstuose geriausiai atveju pertvarkomas į terminą *socialinė lytis*.

Trečias, bet retai vartojamas argumentas, yra tas, kad pagrindinės Europos feministės irgi nevartoja sąvokos *gender*. Taip, tai tiesa, italės vartoja *il genere*, prancūzės – *le genre*; tai atitinka lietuvišką žodį *giminė*, kuris dar gali būti vartojamas ir kalbant apie žmoniją: *il genere umano* arba *le genre humain*, t. y. vartojama *giminė*, o ne *lytis*. Tiesa ir tai, kad pretenduojanti į klasikos filosofė Rosi Braidotti siūlo atsisakyti *gender* sampratos, nes, jos nuomone, laikantis tokio požiūrio neįmanoma apibūdinti diferencijuoto subjektyvumo, be to, *gender* – „kultūriškai savitas terminas ir dėl to neišverčiamas: „it is a culture-specific term and consequently untranslatable“ (Braidotti 1994; 150).

Be abejo, kalbant apie „importuotų“ sąvokų vertimo į lietuvių kalbą problemas, nereikia pamiršti, kad daugelis šaltinių originalo kalba tebėra gana sunkiai prieinami Lietuvos mokslininkams(-ams), taip pat ir dėl finansinių priežasčių...

Gender – гeндep – lytis

Rusijoje plačiai paplito terminas *гeндep*, atitinkamai yra *гeндepные исследования*, o turint omenyje tiesioginį tarimą, tas terminas yra gana keblus. Reikia pažymėti, kad *гeндep* vartojamas ir ten, kur reikia, ir ten, kur nereikia, ir akademinuose, ir politiniuose tekstuose, o kartais juo visai be reikalo pakeičiamas žodis *пол* (*lytis*).

Šio straipsnio autorės tikslas – atkreipti dėmesį į *gender* (lietuvių kalboje ji įpratusi tarti šį žodį pagal tradicinį anglišką tarimą) nepaisymą Lietuvos akademinės kalbos diskursuose. Tuo tar-

pu Rusijoje yra atvirkščiai, ten bandoma atkreipti dėmesį į šio termino vartojimo netikslingumą ir net svetimumą, tuo labiau, kad istoriškai *родовые отношения, пол* ir t. t. „buvo nuolatinio socialinio kontroliavimo ir koregavimo objektas, slopinimo ir pasipriešinimo objektas“ (Ušakin 2002; 19); pakanka pasiskaityti XVI a. gyvenimo taisyklių knygą *Домострой* (*Домострой*) ir/arba *Moralinį komunizmo statytojo kodeksą* (autorės pastaba: prisiminkime, kad šio kodekso principai buvo įgyvendinami ir Lietuvoje). Tačiau žinomo Rusijoje politinių mokslų kandidato Sergejaus Ušakino samprotavimai prieš *гeндep* Rusijos atveju šiame straipsnyje naudojami kaip argumentai už *gender* Lietuvos atveju, todėl jie yra plačiai cituojami.

Pažymėtina, kad mokslinių darbų vertimas iš originalo kalbos į gimtąją daro didžiulę įtaką sąvokos ir/arba mokslinės koncepcijos paplitimui ir prigijimui kitakalbėje akademinėje bendruomenėje.

Taigi, anot jo, Rusijos tyrėjos(-ai) pabrėžtinai remiasi „Joan Scott, prancūzų istorijos specialiste iš Prinstono, kuri 1986 m. pasiūlė išplėsti analitinį mokslo žodyną, įtraukti naudingą istorinės analizės kategoriją – terminą *gender*. Joan Scott pradeda įstabia fraze: „Tie, kurių užduotis yra žodžių prasmės kodifikavimas, patiria pralaimėjimą dėl to, kad žodžiai – taip pat kaip idėjos ir daiktai, kuriuos tie žodžiai turi reikšti – turi savo istoriją (Scott 1988; 28). Toliau Joan Scott detalai aprašo feministinį piruetą žodžio *gender* istorijoje: žodį, iš pradžių vartotą išreikšti gramatinei *giminei*, feministės pradėjo sąmoningai vartoti siekdamos pabrėžti „santykių tarp lyčių socialinį organizavimą“. Cituotos Scott frazės akcentas, be abejo, yra žodis *istorija*. (Ušakin 2002; 13–14)

Toliau aiškinamas *istorijos* supratimas. Jos esmė ta, kad destabilizuojamasis feminizmo prasminis efektas galimas tik atsižvelgiant į tam tikrą semantinę praeitį ir tam tikrus leksinius pagrindus. Kitaip tariant, „[...] *sistemas* (gnose-

ologinių, lingvistinių, identifikacinių) koordinacijų pokyčiai neįmanomi be stabilaus atramos „taško“, esančio ne toje sistemoje; dėl šios priežasties galima bandyti „perkelti centrą“ sistemos *rémuose* kartu nesiimant jokių esminių pakeitimų, susijusių su jos bendraisiais parametrais, ar tai būtų kalba, teorinė paradigma arba, pavyzdžiui, socialinė struktūra. Taigi „santykių tarp lyčių“ dinamikos analizė kaskart neišvengiamai grindžiama pačios „lyties“ egzistavimo stabilumo prielaida. Savo ruožtu akcentai, pabrėžiantys „lyties“ nestabilumą, tos kategorijos ir reiškinio nesugebėjimą būti savaime pakankamu bei teleologiniu tiek identitetų, tiek ir su jais susijusių praktikų pagrindu, suteikia galimybę analitiškai išardyti (arba demontuoti) tą gnoseologinį, lingvistinį ir pan. „pamatą“, dėl kurio *lytis*, tiesą sakant, sukelia paskiros, t. y. *savarankiškos*, kategorijos išpūdį.

Būtent šis elementų ir sistemos tarpusavio ryšys pabrėžiamas kitame Joan Scott darbe „*Patirties liudijimai*“ – *The evidence of experience* (1991). Atkreipiant dėmesį į tai, kad privilegijuota analitinė vienos ar kitos *kategorijos* – šiuo atveju „tiesioginės patirties“ – padėtis, virstant tai kategorijai tyrimo *objektu* (t. y. pažinimo šaltiniu), ir tyrimo *metodas* (t. y. pažinimo įgijimo būdas) neišvengiamai sukelia metodologinę hiperinflaciją, kuri *kategorijai* suteikia *sistemos* statusą [...]“ (Ušakin 2002; 15–16).

Toliau emociškai tvirtinama, kad *gender* kategorija Rusijos visuomeninių mokslų sistemoje neturi nei praeities, nei tvirtų sąsajų su kitomis šios sistemos kategorijomis, pavyzdžiui, praktikomis, ir retoriškai klausiamo:

„Jeigu *analitinis* Vakarų „gender studies“ tikslas yra bandymas parodyti, kad vienu ar kitu kategorijų, vartojamų tikrovės paveikslui sukurti, prasmė istoriškai nulemta ir todėl galima keisti; jeigu *politinis* Vakarų „gender studies“ tikslas kaip tik ir yra praktinis mėginimas pakeisti *tikrovę* pradedant nuo kategorijų, su kuriomis ta tikrovė konstruojama ir įgyja struktūrą, pakeitimo, tai ką gali duoti – nors hipoteziškai – toks terminologinis importas, ku-

riu remiantis pradinis siekimas dekonstruoti susiklosčiusią pamatinių identifikacinių kategorijų prasmę virsta viso labo siekimu sutvarkyti simbolinį lauką, būtiną paskubomis importuotos kategorijos egzistavimui?“ [*gender* lauką – autorės pastaba].

Galima teigti, kad šios citatos svarba visų pirma yra nuoseklus *gender* studijų tikslų išdėstymas. Be to, Ušakino nuomone, Rusijos tyrėjos(-ai) kuria simbolinį lauką naujai kategorijai, nesiimdami iš esmės dekonstruoti istoriškai jau susiklosčiusias kategorijas. Sunku tvirtinti, kad simbolinio lauko kūrimas daro žalą akademinės minties raidai, galbūt net atvirkščiai. Atsiribojus nuo kasdienio gyvenimo kategorijų, Lietuvos atveju – *lyties*, galima laisviau ir tiksliau operuoti nauja sąvoka (be abejo, žinant jos prasmę) socialinės tikrovės analizėje, nes tyrėja(-as) „išsilaisvina“ ir jam nebereikia nuolatos konvertuoti sąvoką iš kasdienės kalbos į akademinę kalbą ir atvirkščiai. Galimas daiktas, tokį „semantinį keblumą“ išvelgia ir pats Ušakinas, nes toliau jis rašo:

„Ko gero, vienintelė rimta teorinė tezė, paremianti „гендер“, yra bandymas parodyti, kad „lytis“ – skirtingai nuo „гендер“ – nėra galios, jos diskursinių ir institucionalistinių užvaldymo ir viešpatavimo mechanizmų produktas ir objektas.“ (Ušakin 2002; 19)

Be to, pripažindamas, kad akademinės kalbos diskursas paprastai kuriamas iš kalbos skolinių, Ušakinas pasitikslina:

„Be abejo, kalbama ne apie tai, kad terminologinis importas iš principo žalingas ir/arba nereikalingas – savos šalies sociologijos ir filosofijos kategorijų, net ir koncepcijų aparatą daugiausia sudaro būtent tokie (atsitiktinai ir/arba sąmoningai) „įvežti“ produktai. Problema, pasikartosiu, yra ne „produktų“ importas, o jų įsisavinimas, t. y. jų gebėjimas nesukelti organizmui atmetimo reakcijos elementariajame lygmenyje.“ (Ušakin 2002; 17)

Ušakino nuomone, būtent daugumos Rusijos humanitarinių ir socialinių mokslų atstovių(-ų) idiosinkrazija sąvokai *гендер*, kurią lėmė nesugebėjimas suprantamai išversti jos į

savąją kalbą smarkiai apriboja taikančių *gender* sampratą profesiniame savo darbe. Lietuvos atveju tikriausiai yra atvirkščiai, būtent pernelyg žemiškos asociacijos su *lytimi* atbaido potencialias(-us) tyrėjas(-us). Akivaizdu, kad idiosinkrazijos priežastis *gender* studijų dalyko atžvilgiu ir Lietuvos, ir Rusijos akademinių bendruomenių atveju profesionaliau išnagrinėtų net ne feministinės pakraipos psichoanalitinių teorijų žinovai.

Lyčių dėmuo (atvejo studijos – *case study*)

Kažin ar galima teigti, kad mokslinio kolonializmo koncepcija yra produktyvi transnacionalinio diskursyvinio proceso analizei apskritai ir Lietuvos atveju konkrečiai. Šiuo metu angliakalbio diskurso hegemonija visuomenės pažinimo moksluose yra pripažinta ir, galima teigti, neginčijama. Tačiau verčiant į gimtąją kalbą nusistovėjusias svetimos kalbos sąvokas visada reikia turėti omenyje, pasak jau cituotos Joan Scott, kad sąvokos turi *savo istoriją*. Vadinasi, žinant istoriją vertimas bus tikslingesnis ir artimesnis sąvokos reikšmei.

Lietuvai siekiant narystės Europos Sąjungoje ir tampant jos nare teko ir tenka prisiminti atsakomybę už ES įvairios politikos įgyvendinimą. Vienas ES politikos prioritetų yra *gender mainstreaming*. Be abejo, ši politinė sąvoka turi būti išversta į lietuvių kalbą; ji turi būti skirta „vidiniam vartojimui“, o vertimas turi atitikti įprastinį semantinį lauką. Tai kaip gi ją išversti?

Akademiniuose tekstuose jau teko aptikti *lyčių dėmens integravimo strategiją*. Pirma, tai, kas sutrikdo skaitant, ir tikriausiai girdint tokį posakį, yra žodžių junginys *lyčių dėmuo*, kuris kažkur turi būti integruojamas, tarsi ten, kur jį norima integruoti; be lyčių „gyvena ir viešpatauja“ kažkas kitas. Akivaizdu, kad toks vertimo iš anglų kalbos variantas atspindi, viena vertus, šios sąvokos naujumą Lietuvos viešosios ir/

arba akademinės kalbos diskursuose ir, kita vertus, specialios terminologijos pritaikymo lietuvių kalbai problemas. Ir dar: kodėl siekiant lietuvių kalbos „grynumo“ vartojamas ne tik žodis *lytis* ir daugiskaitos forma *lytys* (kuris, kaip minėta, ne visai atitinka anglišką žodį *gender*), bet ir „labai“ lietuviški žodžiai *integravimas* ir *strategija*? Taigi iš karto kyla klausimas: kuo žodžiai *integravimas* ir *strategija* lietuviškesni už *gender*? Ar tik tuo, kad jie seniai vartojami?

Taigi siūlydami *gender mainstreaming* koncepcijos pavadinimo vertimo variantą apžvelgsime dabartinę jos prasmę ir atsiradimo istoriją.

Gender mainstreaming – lyčių lygybės įgyvendinimo visais visuomenės lygiais strategija per jos stebėjimo organizavimą, taikomą priimant politinius sprendimus ir šitaip siekiant užtikrinti vienodą moterų ir vyrų interesų paisyimą ir subalansuotą moterų ir vyrų atstovavimą visuose lygmenyse, kuriuose turi būti priimami sprendimai.

Vartant Maggie Humm *Feministinės teorijos žodyną* (1989) galima sužinoti, kad terminas „mainstreaming“ kilo iš „mainstream“. Iš pradžių jis reiškė 1) JAV liberalaus feminizmo principų apibūdinimą viešajame diskurse ir reikalavimą imtis teisinių bei socialių reformų, siekiant užtikrinti moterų ir vyrų lygiateisiškumą; 2) integracinį požiūrį į moterų studijas; moterų studijų įtraukimą į mokomąsias universitetų programas. (Humm 1989; 124–125)

Gender mainstreaming, kaip pasaulinio mąsto politinė koncepcija, atsirado įvairiose tarptautiniuose dokumentuose po 3-osios JT Pasaulio moterų konferencijos Nairobyje (1985) ir buvo patvirtinta 4-ojoje JT Pasaulio moterų konferencijoje Pekine (1995). Pastaruoju laikotarpiu, ypač po Europos Bendrijos Amsterdamo sutarties (1997), ji pradėta plėtoti įvairių Europos tarpvyriausybinių ir nacionalinių organizacijų veikloje; pavyzdžiui, Europos mokslinių tyrimų erdvėje vienas pagrindinių *Gender mainstreaming* principų – siekti, kad įvai-

riuose lygmenyse, kuriuose reikia priimti sprendimą, mokslininkų atstovavimas būtų 40 proc.; jos įgyvendinimas sutapo su ES 5-osios Bendrosios programos (1999–2002) pradžia, o Europos Komisijos Mokslinių tyrimų direktoratas įsteigė programą „Moterys ir mokslas“ (1998) ir t. t.

ES *Gender mainstreaming* politikos esmė – išmintingai panaudoti žmogiškuosius išteklius remiant moterų ir vyrų lygybę, nes ES pripažino, kad svarbi žmogiškųjų išteklių galimybė yra moterų, kaip intelektinės darbo jėgos, panaudojimas.

Dėl šios priežasties numatytos trys perspektyvos: 1) lygaus požiūrio į moteris ir vyrus užtikrinimas; 2) pozityvūs veiksniai – specialios priemonės nepalankiai individo padėčiai kompensuoti; 3) veiklos kryptys lygybės link (*mainstreaming equality*): lyčių lygybės principo integravimas į sistemas, struktūras, institucijas, programas, įvairią politiką ir praktiką.

Teigiama, kad *gender mainstreaming* negali pakeisti jau veikiančių mechanizmų ir politinių programų vyrų ir moterų lygių galimybių užtikrinimo srityje. Tai veikiau nauja esminė strategija ir tradicinės politikos papildymas šioje srityje. Abi perspektyvos – lyčių lygybės ir *gender mainstreaming* – turi būti taikomos lygiagrečiai. *Gender mainstreaming* skirta aktyvinti egalitariams procesams visuomenėje, tad kiekvienoje šalyje ji turi būti kruopščiai išaiškinama ir pritaikoma atsižvelgiant į vietos sąlygas.

Taigi biurokratinės kalbos požiūriu *gender mainstreaming* skirtas moterų rėmimui, skatinant jas įsitraukti į viešojo gyvenimo valdymo struktūras. Net ir nežinant, kad feministiniame diskurse sąvoka *gender* vartojama kaip moters ženklas, o *gender mainstreaming* įtraukta į ES darbotvarkę tik atkakliai kovojusių feminisčių dėka, remiantis koncepcijos tikslais galima suprasti, kad kalbama apie moteris; todėl tiksliausias vertimas – *moterų įsitraukimas į viešąsias struktūras*. Tačiau, atsižvelgiant į politinio korektiškumo reikalavimus (kad niekas negali

būti išskirtas dėl savo socialinių–demografinių požymių), žodžių *integracija* bei *strategija* sulietuvinimą ir platų vartojimą viešojoje kalboje, o taip pat koncepcijos tikslus, kompromisinis *gender mainstreaming* vertimo variantas – *lyčių lygybės integracijos strategija*.

Laiko klausimas

Straipsnio tikslas nėra reikalavimas vietoj *lyties* ar *lyties santykių* (taip ir knieti pasakyti *lytiniai santykiai*, be to, esant dabartinei Lietuvos mokslininkų(-ų) ekonominei situacijai *lytiniai santykiai* yra be galo aktualūs) vartoti *giminę* arba *gender*. Straipsnio esmė – tai vienas iš siūlymų bandyti atsakingiau vartoti – versti iš anglų kalbos – kategorijas, daugiau dėmesio skiriant jų prasmei. Akivaizdu, kad svetimšalis žodis *gender* gali būti natūralizuotas vartojant sulietuvintą formą – *genderis*, *genderas* ar net *genderus*. Juk šiandien nieko nestebina (stebina nebent kalbininkus), kad *sex* tapo *seksu* (tiesa, ne *lyties* prasme); be to, jo vediniai – *seksualus*, *seksualumas* (beje, akademinuose tekstuose pasirodė ir *lytiškumas*) – plačiai paplito viešojoje kalboje.

Reikia pažymėti, kad ir anglų kalboje, kurioje atsirado ir buvo plėtojamos *sex* bei *gender* sąvokos, *gender* samprata šiuo metu vis dažniau vartojama nusakyti kategorijoms, pagrįstoms lyties požymiais, pavyzdžiui, frazėse *gender gap* – *lyčių atotrūkis* ir *the politics of gender* – *lyčių politika*. Kaip pažymi Joan Scott:

„Kad ir kaip atkakliai feminizmo teoretikai bandytų sutaurinti terminą *gender* (pašalindami iš jo visokias natūralistines „konotacijas“ ir kartu pakauštinami jo kaip „socialinės konstrukcijos“ statusą), jiems vis dėlto nepavyko išvengti šio termino iškraipymo. Dabartinėje kalboje terminai *lytis* ir *giminė* (pastaba: *gender*) sinonimiškai vartojami taip pat dažnai, kaip ir priešpriešinami vienas kitam“ (Scott 1999; 71).

Jos nuomone, painiava dėl apibrėžimų atspindi tam tikras tarpusavio ryšių problemas. „Viena jų susijusi su keblumais, kai fiziniai kūnai įsivaizduojami kaip visapusiškos socialinės

konstrukcijos pasitelkiant gamtos ir kultūros priešpriešą. Kadangi šios dvi sritys nagrinėjamos kaip antiteziškos, tai fizinius kūnus ir lytį ne visai teisinga nagrinėti remiantis tik socialinio konstravimo principais. Terminu *lytis* negalima keisti terminu *giminė* (pastaba: *gender*), kai diskutuojama apie lytinius skirtumus, o terminui *gender*, atvirkščiai, visada stigs nuorodų į terminą *lytis*, kaip į pirminį jo reikšmės pamatą (Scott 1999; 71-72).

Lietuvos akademinuose diskursuose terminų painiavos beveik nėra, nes viskas redukuojama į vieną terminą – *lytis*. Tačiau čia atsiranda prasminė painiava, – o šis reiškiny s gerokai žalingesnis *gender* studijų raidai Lietuvoje. Straipsnio autorė, kuri save laiko socialinio konstrukcionizmo koncepcijos *gender* krypties šalininke ir savo tekstuose bei šaltinių vertimuose skiria *lytį* ir *gender* (pastaba: *giminės* terminas nevartojamas, nebent šitaip savavališkai taisytų redaktoriai), gana nepatikliai žiūri į koleges(-as), kurie privačiose ir/arba viešosiose diskusijose jaunatviškai maksimaliai teigia, kad (biologinė) *lytis* yra sukonstruota, o šiai konstrukcijai apibūdinti vartoja tą patį žodį *lytis*.

Tokią tiesmuką ar nuolankų vadovavimąsi, viena vertus, importuota koncepcija, ir, kita vertus, *Dabartinės lietuvių kalbos žodynu* (2000) galima nagrinėti *curriculum* koncepcijos rėmuose, tačiau tai jau ne šio straipsnio paskirtis. Tik pažymėsime, kad, galimas daiktas, jeigu tarp nacionalizmo studijų tyrėjų daugumą sudarytų tyrėjos, Lietuvos akademinėje kalboje visais atvejais iki šiol, užuot vartojus *identiteto* terminą, būtų vartojamas žodis *tapatumas* (bet kuris socialinės teorijos žinovas aiškiai skiria – bent jau turėtų skirti – prasminius šių sąvokų ypatumus; vadinasi, užuot tyrę *etniškumą*, tirtume tikrai *tautiškumą*, užuot tyrę *etninį mentalitetą*, – *tautinę galvosena* ir pan.). Galima numanyti, jog tada, kai susidarys vyrų mokslininkų, nagrinėjančių *gender* klausimus ir/arba įtraukiančių į socialinės tikrovės analizę *gender* koncepciją, kritinė masė,

gender sąvoka bus deramai vartojama Lietuvos socialinių ir humanitarinių mokslų diskursuose.

Baigiamosios pastabos

Pasitelkiant svarbų *moterų ir gender* studijų principą, galima pasidalyti patirtimi (*to share experiences*). Maždaug prieš 10 metų pateikiau savo kasmetinę mokslinio darbo ataskaitą, kurioje mano publikuotų straipsnių ir tarptautinio projekto, kuriame tuo metu dalyvavau, pavadinimai, be abejo, buvo išversti į lietuvių kalbą, tačiau žodis *gender* buvo likęs sąrašė. Mano skyriaus vadovas, profesorius, habilituotas daktaras, prieš pasirašydamas ataskaitą, paklausė: „Ar *gender* Jums yra principinis dalykas?“ Atsakiau: „Be abejo, kaip pavadinsi, taip nepagadinsi, tačiau esu sociologė, o ne ekonomistė, statistė, demografė ir pan., o tuo labiau ne biologė ar medikė“. Mano ataskaita buvo pasirašyta. Reikia pridurti, kad anuo metu pirmuose savo straipsniuose lietuvių kalba, skirtuose moterų temai, man dar reikėjo įrodinėti, kad ir *diskursas* yra visateisė socialinių mokslų sąvoka (žr.: Žvinklienė 1995), o tai šiomis dienomis tikriausiai skamba neįtikėtina.

Pasirašydamas ataskaitą, kurioje buvo įrašytas žodis *gender*, mano vadovas parėmė mano mokslinių interesų sritį, į kurią anuo metu buvo žiūrima gana skeptiškai (jeigu net ne agresyviai neigiamai), o tai man buvo labai svarbu asmeniškai, kaip jaunai mokslininkei, turint omenyje ir mano amžių, ir gilinimąsi į naują discipliną. Kitaip tariant, mano mokslinė veikla ir, svarbiausia, jos kalba, buvo įteisinta.

Tačiau dar svarbesnis dalykas tas, kad tai buvo mokslinės tolerancijos pamoka – pagarbos dar mažai pažįstamam naujam dalykui, jo teorijai ir vartojamomis sąvokomis, taip pat ir šio dalyko *neofitei* (tai žodis, kilęs iš graikų kalbos; jis reiškia ir asmenį, naujai priėmusį kurią nors religiją, ir labai uolų ko nors šalininką).

Pateikto pavyzdžio paskirtis – priminti Lietuvos mokslininkėms ir mokslininkams, kad

mokslinės minties raida priklauso ne tik nuo mokslo finansavimo apimčių, bet ir nuo tolerancijos (net ir hierarchiškai tvarkomoje mokslinėje bendruomenėje).

Galų gale kategorijų, koncepcijų, metodologijų arba, pavyzdžiui, stiliaus pasirinkimas yra

asmeninis kiekvieno tyrėjo dalykas. Atsirinkti, kokiai studijų sričiai – moterų ar *gender* – priklauso verčiamas tekstas, ir atitinkamai parinkti sąvoką – *lytis*, *giminė*, *gender* ar tiesiog *moteris* – turėtų padėti lentelė, pateikiama šio straipsnio pabaigoje.

Lentelė

Akademinių programų skirtumai	Moterų studijos (<i>Women's studies</i>)	<i>Gender</i> studijos (<i>Gender studies</i>)
Atsiradimo laikas	XX a. aštuntas dešimtmetis	XX a. devintas dešimtmetis
Atsiradimo priežastys	Moterų patirties nutylėjimas, moterų engimas visuomenėje, ryšys su moterų ir kitais judėjimais	Diskomfortas dėl vyrų ir moterų priešpriešinimo, vyriškosios patirties daugialypiškumo nutylėjimas. Ne toks svarbus tampa skirstymas į vyrus ir moteris, svarbesni yra lytinių praktikų, seksualumų, identiškumų skirtumai
Tyrėjų lytis	Daugiausia moterys	Vyrai ir moterys, žmonės su skirtinga seksualine orientacija ir lytiniu identiškumu
Pagrindiniai uždaviniai	Moterų lavinimas. Moterų indėlio į visuomenės raidą suvokimas, moterų tyrimas laikantis moterų požiūrio; sąvokų aparato ir metodologijos plėtojimas	Žinių apie maskuliniškumą, įvairių vyrų patirtį, <i>gender</i> identiškumą plėtojimas. Perėjimas nuo moterų studijų prie lyties ir seksualumo tyrimo
Pagrindinis tyrimo dalykas	Moterų engimo analizė, nelygybė, diskriminacija	<i>Gender</i> santykiai; lyčių skirtumai ir panašumai; su <i>gender</i> susijusi istorija, <i>gender</i> reprezentacija kultūroje
Plėtros perspektyvos	Mokyklų ir prieigų įvairovės didėjimas, moterų ir <i>gender</i> studijų feministinės metodologijos išplitimas etniškumo ir rasių tyrimuose (<i>Ethnic and Racial Studies</i>), negalios studijose (<i>Disability Studies</i>), seksualumo tyrimo programų, centrų, žurnalų atsiradimas (<i>Sexuality Studies</i> , <i>Queer Studies</i> – <i>Gay, Lesbian, Bisexual, Transgender Studies</i>); aktyvus humanitarinių ir gamtos mokslų metodų taikymas, naujų metodų sukūrimas ir pakartotinis tradicinės mokslinės metodologijos svarstymas	

Šaltinis: (Jarskaja-Smirnova 2001; 39)

LITERATŪRA

Beauvoir de, Simone. 1949. "Mitai", Kn.: *Le deuxième sexe*, vertimas į lietuvių kalbą *Feminizmo ekskursai. Moters samprata nuo antikos iki postmodernizmo. Antologija* (sud. K.Gruodis). Vilnius: Pradai 1995: 279–300.

Braidotti, Rosi. 1994. *Nomadic Subjects. Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. New York: Columbia University Press.

Bražėnienė, Nijolė. 2001. "Apie lytį ir giminės kategoriją kalboje", *Feminizmas, visuomenė, kultūra* 3: 63–69.

Droblytė, Patricija. 1999. "Feminizmo teorija – kritinė teorija: giminės technologijos ir ideologijos kritika", *Feminizmas, visuomenė, kultūra* 1: 11–18.

Humm, Maggie. 1989. *The Dictionary of Feminist theory*. New York: Harvester Wheatsheaf.

Jarskaja-Smirnova, Elena – Елена Ярская –Смирнова. 2001. "Возникновение и развитие гендерных исследований в США и Западной Европе", Kn.: *Введение в гендерные исследования*, под ред. И. Жеребкиной, часть 1. Харьков: ХЦГИ, Санкт-Петербург: Из-во «Алетейя»: 17–48.

Rubin, Gaile. 1975. "The Traffic in Women. Notes on the 'Political Economy of Sex' in R. Reiter Rapp, ed., *Toward an Anthropology of Women*. New York: Monthly Review Press.

Scott, Joan. 1988. "Gender. A Useful Category of Historical Analysis", žr.: Ušakin, Sergej – Сергей Ушакин. 2002 (šiąme straipsnyje).

Scott, Joan. 1991. "The evidence of experience",

žr.: Ušakin, Sergej – Сергей Ушакин. 2002 (šiąs straipsnyje).

Scott, Joan. 1999. "Some Reflections on Gender and Politics", in M.M. Ferre, J. Lorber & B.B. Hess, eds., *Revisioning Gender*. London: Sage Publication: 70–96.

Sociologija. Mintis ir veiksmai. 2004 / 3 (teminis numeris)

Stundžienė, Lijana. 1999. "Moterų studijos – akademinė disciplina", *Feminizmas, visuomenė, kultūra* 1: 19–22.

Ušakin, Sergej – Сергей Ушакин. 2002. "“Человек рода он’: знаки отсутствия”, Кн.: *О муже(N)ственности*, сост. С. Ушакин. Москва: Новое литературное обозрение: 7–39.

Žvinklienė, Alina. 1995. "Moters identifikacijos klausimu", kn.: *Permainų metas: tapatumo ieškojimas* (sud. ir red. A. A. Mitrikas). Vilnius: FSTI: 71–84.

Žvinklienė, Alina. 1997. "Šeimos beiškant", *Lietuvos mokslas*, V tomas, 15 knyga: 168–181.

SUMMARY

Gender mainstreaming or lyčių dèmens integravimo strategija?

A puzzle of the adaptation of the imported scientific terms into Lithuanian language

The article is devoted to encourage a scientific discussion about using the both terms *lytis -sex* and *gender* in Lithuanian academic language or at least to pay more attention to that issue. A present translation of both terms into only *lytis-sex* often leads up to misrepresenting the meanings of the original terms. It is argued that distinction between both terms *lytis -sex*

and *gender* in women's and gender studies, and attention to the history of the term *gender* helps the most adequate in meaning translation of English political and scientific phraseology into Lithuanian language. *Gender mainstreaming* as a case study of the problems of the translation into Lithuanian language is presented.

Įteikta 2004

Pateikta spaudai 2004